

ON SOME LEXICAL INNOVATIONS IN RUSSIAN CHURCH SLAVONIC PSALTERS

Arleta SZULC, Toruń

1. Introduction

There was a Psalter among the texts which were first translated into Old Church Slavonic; it is highly probable that the first translations of the liturgical texts had been undertaken by Constantine and Methodius some time before their mission to Great Moravia¹. *A Life of Methodius*, ascribed to Clement, the very prominent writer of the Moravian school, reports this fact as follows: *псалтырь бо въ тѣхъмо и евангелие съ апостольми и избраными слоужь-вами църквѣными съ философъми прѣложили първѣи*².

The Psalms were thought to be indispensable to the mission work on account of their great importance to Orthodox liturgy on the one hand and to individual religious necessities, as a private prayer-book, on the other hand³. The time and the place in which the Church Slavonic Psalter came into existence, and also its destination, were significant factors in determining the originality of its vocabulary. Although the earliest version of the Church Slavonic Psalter from the middle of 9th century has not survived it is possible

¹ T. LEHR-SPLAWIŃSKI, *Przed misją morawską*, in: *Тържествена сесия за 1100-годишната на славянската писменост 863-1963, Доклади и материали*, София 1965, 49-54.

² *Constantinus et Methodius Thessalonicensis. Fontes.*, »Radovi Staroslavenskog instituta«, knj. 4, Zagreb, 1960, XV.4, ed. by F. Grivec, F. Tomšič.

³ T. FRIEDELÓWNA, *Świat zwierzęcy w psalmach*, AUNC-Filologia Polska XXXI – *Nauki Humanistyczno-Społeczne – Zeszyt 192*, Toruń 1992, 121-122.

to reconstruct its language by investigation of the Old Church Slavonic *Sinai Psalter* which is very close to the earliest Slavonic Psalter translation. The later copies of the Church Slavonic Psalter from Bulgaria, Serbia and of course Russia became more distant from the Old Church Slavonic original and introduced, among other things, a large amount of vocabulary modifications. Thus comparing later Church Slavonic Psalter redactions with *the Sinai Psalter*⁴ and focusing on the differences between them allows one to discover the specific lexical features of these redactions.

In this paper there is presented some vocabulary which is characteristic of Church Slavonic Psalters of Russian origin and which is unknown to *the Sinai Psalter*. The Russian Church Slavonic Psalters which were used in this research are here referred to by the following abbreviations:

Tolst. = *The Tolstoj Psalter* (tolkovaja), 11th-12th century, F.n.I.23., in the Saltykov-Ščedrin National Library of Russia in St. Petersburg;

Fol. = *A Russian Church Slavonic antiphonal psalter*, 13th century, F.n.I.1., in the Saltykov-Ščedrin National Library of Russia in St. Petersburg;

Sof. = *A Russian Church Slavonic antiphonal psalter*, 13th-14th century, F.728, Sof. 62, in the Saltykov-Ščedrin National Library of Russia in St. Petersburg;

Kij. = *The Kiev Psalter*, 1397, in the Saltykov-Ščedrin National Library of Russia in St. Petersburg, ed. by „Iskusstvo”, Moskva 1978;

Boz. = *A Russian Church Slavonic psalter in Сборник содержащий псалтырь, уставы церковной службы, пасхальные таблицы и молитвы*, 1500-1501, Boz. 86, in National Library in Warsaw;

Mosk. = *The Moscow Psalter*, 1567, Berl.Ms.Slav.Qu6, in Jagiellońska Library in Cracow;

San. = *A Russian Church Slavonic Psalter*, 17th century, 21., in Historical Museum in Sanok;

Przyb. = *A Russian Church Slavonic Psalter*, 18th century, Przyb. 67/1957, in Jagiellońska Library in Cracow;

Akc. = *A Russian Church Slavonic Psalter*, 19th century, Akc.12509, in National Library in Warsaw.

⁴ *Синайская псалтырь, Глаголический памятник XI века*, Приготовил к печати С. СЕВЕРЬЯНОВ, Graz-Austria, 1954, *Akademische Druck und Verlagsanstalt* (Ps. 1-137); I. C. TARNANIDIS, *The Slavonic Manuscripts Discovered in 1975 at St. Catherine's Monastery on Mount Sinai*, Thessaloniki, 1988 (Ps. 138-150).

2. The main groups of the vocabulary innovations

The vocabulary can be divided into 3 groups, according to its provenence. In each group there are words which are typical of almost all investigated Psalters⁵, of a strictly defined group of them or of only one single Psalter.

2.1 Words which are connected with both the Preslav and Ochrid schools of translation. They often appear in Old Church Slavonic manuscripts of the Ochrid school, such as *Mar.*, *Zogr.*, and *Euch.* but their appearance here seems to be the result of the influence of the Preslav school's vocabulary⁶ on them. These words can be also found in younger Church Slavonic texts of Bulgarian, Serbian or Russian redactions.

There are among them:

a) early lexical loans from East Bulgarian dialects:

островъ 'νήσος', 'island'⁷:

Fol. (Д) да възвеселѡтъ сѡ остроѡи мнози

Sof. -

Kij. да веселѡтъ сѡ остроѡи мнози

Boz. дѡ веселѡтъ ѡстроѡи мнози

Mosk. да веселѡтъ сѡ ѡстроѡи мнози

San. дѡ вѣлѡтъ' сѡ ѡстроѡи мнози

Przyb. да веселѡтъ сѡ ѡроѡи мнози

Акс. да веселѡтъ сѡ ѡстроѡи мнози

Tolst. да възвеселѡтъ сѡ ѡтоци мѡнози

⁵ The *Tolstoj Psalter* is the most archaic of them, so for many reasons its vocabulary does not differ from the vocabulary of the *Sinai Psalter* at all; it is probably that it represents the West Bulgarian variant of the Church Slavonic Psalter, which could have reached Old Russia before its official Christianisation in 988, see: М. СПЕРАНСКИЙ, *Откуда идут старейшие памятники русской письменности и литературы?*, in: »Slavia«, ročn. VII, seš. 3, Praha 1929, 516-535.

⁶ On the connections between the Ochrid and Preslav schools of translation, see: P. M. ЦЕЙТЛИН, *Лексика древнеболгарских рукописей X-XI вв.*, София, 1986, 71.

⁷ The sense of the presented words was defined with the help of: *Slovník jazyka staroslověnského*, *Lexicon linguae palaeoslovenicae*, seš. 1-42, Praha, 1966-1985; L. SADNIK, R. AI-ZETMÜLLER, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Gravenhage, 1955; И. И. СРЕЗНЕВСКИЙ, *Материалы для Словаря древнерусского языка*, вол. 1-3, Санкт-Петербург, 1893-1903; and the Greek equivalents were taken from: *Septuaginta, id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes*, edidit A. RAHLFS, vol. 2, Stuttgart b.r.w.

Sin. да възвеселиѡтъ сѡ оци мѣноси
Grk. εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλάί (Ps.96,1);

врачь⁸ ‘ίατρος’, ‘doctor’:

Tolst. ли врачеве въскрѣсѡтъ ѡповѣдати сѡ тебе
Fol. или врачевѣ въскрѣсѡт(ь) ѡповѣдат сѡ тебе
Sof. ли врачевѣ въскрѣсѡтъ и ѡповѣдати сѡ те^б
Kij. ли врачеве въскрѣсѡтъ ѡ ѡповѣдат сѡ тобѣ
Boz. ли врачеве въскрѣсѡтъ ѡ ѡповѣдѡ сѡ тебѣ
Mosk. или врачеве воскрѣрѣтъ ѡповѣдѡ сѡ тебе
San. ли врачеве въскрѣсѡтъ ѡ ѡповѣдат сѡ к тебѣ
Przyb. ли врачеве воскрѣрѣтъ ѡповѣдати сѡ тебѣ
Акс. ли врачеве воскресѡтъ ѡ ѡповѣдат сѡ тебѣ

Sin. ли бална въскрѣсѡтъ ѡповѣдати сѡ тебѣ
Grk. ἢ ἱατροὶ ἀναστήσουσιν, καὶ ἐξομολογήσονται σοι (Ps.87,11);

b) examples of Greek vocabulary which, as the names of things in common use⁹, could have been deeply rooted in the Slavonic dialects even before 9th century and which were then introduced into Church Slavonic translation by Cyril¹⁰:

миро ‘μύρον’, ‘precious anointing oil’:

Fol. и тако миро на главѣ
Sof. (та)ко миро на главѣ
Kij. тако миро на главѣ
Boz. тако миро на главѣ
Mosk. тако миръ на главѣ
San. тако мироу на главоу
Przyb. тако миро на главѣ
Акс. такѡ миро на главоу

⁸ This is an example of vocabulary of non-Slavonic (probably Germanic or Latin) origin, see: А. С. ЛЬБОВ, *Очерки по лексике памятников старославянской письменности*, Москва 1966, 47.

⁹ Р. М. ЦЕЙТЛИН, *op. cit.*, 219.

¹⁰ L. MOSZYŃSKI, *Kryteria stosowane przez Konstantego-Cyryla przy wprowadzaniu wyrazów obcego pochodzenia do tekstów słowiańskich*, in: »Slavia«, ročn. 38, seš. 4, Praha, 1969, 561.

Tolst. ѡко χριзма на главѣ
Sin. ѣко χριζѣма на главѣ
Grk. ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς (Ps.132,2);

МАТИЗМЪ 'ίματισμός', 'clothes':

Tolst. и о иматизмѣ моемъ меташа жребиа
Fol. и ѡ матизмѣ моки меташа жревьѧ
Sof. -

Kij. () одежи моеи меташа жребиа
Boz. и ѡ ѡдежди моеи меташа жрѣвиѧ
Mosk. и ѡдеже моеи меташа жреви
San. -
Przyb. и ѡдеждѧи моеи меташа жревиѧ
Акс. и ѡ ѡдѣжди моеи меташа жревиѧ

Sin. и о ризж моиж меташа жрѣвѣѧ
Grk. καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον (Ps.21,19);

c) rare Moravian¹¹ words, which can be met only in *the Tolstoj Psalter*:

НЕВЕСЬСКЪИИ 'ἐπουράνιος', 'of the heaven':

Tolst. егда разнѣствитъ нѣсьскѣи црѣ на ней

Fol. югда разнѣствитъ ()нѣи црѣ на ней
Sof. -

Kij. ёгда разнѣствитъ нѣньи црѣ на ней
Boz. еѣа рѧзнѣствитъ нѣньи црѣ на ней
Mosk. егда разнѣствѣи нѣньи црѣ на ней
San. ёѣа разнѣствѣитъ нѣньи царѧ на ней
Przyb. егда разнѣствѣитъ нѣвснѣи цара на ней
Акс. ёѣдѧ рѧзнѣствѣи невѣсньи црѣ на ней
Sin. егда разнѣствѣитъ нѣснѣи црѣ на ней

Grk. ἐν τῷ διαστέλλειν τὸν ἐπουράνιον βασιλεῖς ἐπ' αὐτῆς (Ps. 68,15);

¹¹ A. С. ЛЬБОВ, *op. cit.*, 122; T. FRIEDELÓWNA, *Ewangeliarz Ławryszewski. Monografia zabytku.*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1974, 199.

d) vocabulary which frequently started to appear more in Russian Church Slavonic Psalters only in the period of the Second Southern Slavonic influence and most of which was accepted by the Tyrnovo school of translation¹²:

съставъ 'ύλόστασις', 'lifetime':

Kij. и съставъ мой ꙗко ничтоже прѣ тобою

Boz. ѿ съставъ мой ꙗко ни въ чтоже прѣ тобою

Mosk. и съста мой ꙗко во что* прѣ тобою

Sap. ѿ съставъ мой ꙗко ничтоже прѣ товоѡ

Przyb. ѿ составъ мѡ ꙗко ни во чтоже прѣ тобою

Akc. ѿ составъ мой ꙗко ни во чтоже прѣ тово

Tolst. и оупостась моя ꙗко ничътоже прѣдъ тобою

Fol. (и) оупостась моя ꙗко ни во чтоже прѣ тобою

Sof. и оупостась моя ꙗко ничтоже

Sin. ѿ впостась мѡѣ ꙗко ничъже прѣдъ товоѡ

Grk. καὶ ἡ ὑλόστασις μου ὡσεὶ οὐθέν ἐνώπιόν σου (Ps. 38,6);

свѣщеньникъ 'ἱερεύς', 'priest':

Kij. свѣщеники его ѡблекоу в спѣние

Boz. свѣщеники его ѡблекоу въ спѣненіе

Mosk. свѣщѣ ѣ ѡблекѣ въ спѣние

Sap. свѣщеники его () ѡблекоу въ спѣніе

Przyb. свѣщеники его ѡблекѣ въ спѣніе

Akc. свѣщеники его ѡблекѣ во спасеніе

Tolst. иерѣѡ ꙗко ѡблѣкѣ въ правдѡ

Fol. иерѣѡ ꙗко ѡблеку въ спѣник

Sof. иерѣѡ ꙗко ѡблекоу въ съпасеник

Sin. иерѣѡ его ѡблѣкѣ во спѣние

Grk. τοὺς ἱερεῖς αὐτῆς ἐνδύσω σωτηρίαν (Ps. 131,16);

неврѣщи 'παρалоγίζεσθαι, ἀδοκιμάζειν', 'to reject as worthless':

Kij. камень егоже неврегоша зижющеи се бы в главоу оуглоу

Boz. камень егоже неврегоша зиждцеи сѣи бы в главѣ ꙗглад

Mosk. камѣ егоже неврегоша зиждце, сеѣ бы во главѣ ꙗглад

¹²On the pairs of synonyms in vocabulary of the Tyrnovo school, see: ИВ. ХАРАЛАМ-ПИЕВ, *Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски*, София 1990, 123-132.

San. кáмень ѣгоже неврѣгоша зиждѣи, съй вѣи мнѣ въ главѣ оуглѣ
Przyb. камен егоже неврегоша зиждѣи се вѣи во главѣ оуглѣ
Акс. кáмень ѣгоже неврегоша зиждѣи сѣи вѣистъ во главѣ оуглѣ

Tolst. камень егоже неврѣдоу сътвориша зиждоуше съ вѣи въ главоу ѣгълоу
Fol. камень юго () невреду створиша зиждоуши се вѣи въ главу оуглу
Sof. камень югоже неврѣдоу сътвориши зиждоуши съ вѣи въ главоу оугълоу
Sin. камень ѣже неврѣдоу сътвориша зиждѣи: съ вѣистъ въ главѣ жгълоу
Grk. λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας (Ps. 117,22);

e) other words which are especially characteristic of older Russian Church Slavonic Psalters:

акы 'ὡσεὶ, ὡς', 'as, likely':

Fol. да будуть акы прахъ прѣ лицемъ вѣтру
Sof. да боудеть акы прахъ прѣ лицъ вѣтроу

Tolst. да боудуть тако прахъ прѣдъ лицемъ вѣтроу

Kij. да боудуть тако пра прѣ лицемъ вѣтроу

Boz. да вѣдоу тако пра прѣ лицемъ вѣтрѣ

Mosk. да вѣдѣтъ тако пра прѣдъ лицѣ ветрѣ

San. да вѣдѣтъ тако пра прѣ лицѣ вѣтрѣ

Przyb. да вѣдѣтъ тако пра прѣ лицѣ вѣтрѣ

Акс. да боудѣтъ ѣкѡ прахъ прѣдъ лицемъ вѣтра

Sin. да вѣдѣтъ ѣко прахъ прѣдъ лицемъ вѣтра

Grk. γεννηθήτωσαν ὡσεὶ χνοῦς κατὰ πρόσωπον ἀνέμου (Ps. 34,5);

Fol. акы кедры ливаньскыа

Sof. акы кедри ливаньскыа

Tolst. тако кедри ливаньскы

Kij. тако кѣдры ливаньскыа

Boz. тако кедры ливаньскыа

Mosk. ѣкѡ кѣры ливаньскыа

San. тако кедры ливан'скыа

Przyb. тако кѣри ливанскіа

Акс. ѣкѡ кѣдры ливанскіа

Sin. ѣко кедры ливаньскыа

Grk. ὡς τὰς κέδρους τοῦ λιβάνου (Ps. 36,35);

сѣворѣ ‘συναγωγή, συνέδριον’, ‘assembly, gang, company’:

Fol. бѣ вѣста вѣ зворѣ бѣмь

Tolst. бѣ ста вѣ сонмѣ бѣ

Sof. бѣ ста вѣ сѣньмѣ бѣ

Kij. бѣ ста в сонмѣ вѣговѣ

Boz. бѣ ста в' сонмѣ вогóвь

Mosk. бѣ ста в сонме вѣвь

Sap. бѣ ста вѣ сѣньмѣ вѣговѣ

Przyb. бѣ ста во сонми вѣгомѣ

Akc. бѣ ста в' сѣньмѣ вогóвь

Sip. бѣ ста вѣ сонмѣ бѣ

Grk. ὁ θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν (Ps.81,1);

Fol. и покрь на сворѣ авирона

Tolst. и покрь на сѣньмищи хѣ авирона

Sof. -

Kij. и покрь на сонмищи авирона

Boz. и покрь на сонмищи авирóна

Mosk. покрь на нѣмѣща авирона

Sap. и покрь на сѣньмищи авирóна

Przyb. и покрь на сонмищи а()она

Akc. и покрь на сѣньмищи авирóна

Sip. и покрь на сѣньмищи авирона

Grk. καὶ ἐκάλυψεν ἐπὶ τὴν συναγωγὴν Αβιρων (Ps. 105,17);

Fol. (н)е сѣдохѣ со своромѣ суктнѣмь

Sof. (н)е сѣдохѣ сѣворѣмь соуктѣнѣмь

Tolst. не сѣдѣ во сѣ сѣньмѣмь соуктѣнѣмь

Kij. не сѣдохѣ сѣ снемомѣ соуктѣнѣмь

Boz. не сѣдѣ сѣ сѣньмомѣ соуктѣнѣмь

Mosk. не сѣдѣ со сѣньмѣ сѣтѣнѣмь

Sap. и не сѣдѣ сѣ сѣньмомѣ сѣтѣнѣмь

Przyb. не сѣдѣ со сон'момѣ сѣтѣнѣмь

Akc. не сѣдохѣ сѣ сѣньмомѣ соуктѣнѣмь

Sip. не сѣдѣ сѣ сѣньмомѣ соуктѣнѣмь

Grk. οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος (Ps. 25,4);

2.2 Words which show direct connections with the Preslav school of translation and with younger (mostly) East Bulgarian redactions. This East Bulgarian variant of Church Slavonic vocabulary¹³ was implanted into Old Russian territory after its Christianisation 988.

They are:

a) younger vocabulary of infrequent of usage, which was introduced into Church Slavonic texts in Eastern Bulgaria after 885 or even later¹⁴, and which replaced older words, not understood in this area¹⁵. These words can be found mostly in *Fol.* and *Sof.*, only sometimes are they in all Russian Church Slavonic Psalters:

везоума ‘δωρεάν, μάτην’, ‘unnecessary, for nothing’:

Fol. ꙗко везума скръша мнѣ пагубу сѣти своѣа

Sof. ꙗко везоума съкръша мнѣ пагоубоу сѣти своѣа

Kij. ꙗко вѣсоуѣ съкръша мнѣ пагоубоу сѣти своѣі

Boz. ꙗко в'сѣе съкръша ми пагубоу сѣти своѣи

Mosk. ꙗко вѣде скръша ми пагубѣ сѣти своѣи

Sap. ꙗко в'соуѣ съкръша ми пагубѣ сѣти своѣі

Przyb. ꙗко в'сѣе, сокръша ми пагубѣ сѣти своѣ

Aks. ꙗкѡ вѣде скръша ми пагубѣ сѣти своѣѧ

Tolst. ꙗко ошютъ съкръша мнѣ пагубоу сѣти своѣа

Sin. ꙗко ашоутъ съкръша мнѣ пагоубѣ сѣти своѣа

Grk. ὅτι δωρεάν ἔκρυψάν μοι διαφθοράν παγίδος αὐτῶν (Ps. 34,7);

Fol. ти же везума вѣскаша дша моѣа

Sof. -

Tolst. ти же вѣсоуѣ искаша дша моѣіа

Kij. ти же вѣсоуѣ искаша дша моѣа

Boz. тѣ же в'сѣе ѣскаша дшѣ моѣю

¹³ J. RUSEK, *Studia z Historii Słownictwa Bułgarskiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Łódź, 1984, 192.

¹⁴ Earlier than 10th century as for example **везоума**, see: A. C. ЛЬВОВ, *op.cit.*, 36.

¹⁵ A. C. ЛЬВОВ, *ibid.*, 299.

Mosk. тѣ же всѣ ѿскаша дшѣ мою
San. тѣ же въсѣ ѿскаша дшѣ мою
Przyb. тѣй же всѣ исѣкаша дшѣ мою
Акс. тѣи же всѣ ѿскаша дшѣю мою
Sin. ти же въсѣуе искаша дшѣа моєа
Grk. αὐτοὶ δὲ εἰς μάτην ἐζήτησαν τὴν ψυχὴν μου (Ps. 62,10);

подѣлкѣ 'ἡ ᾤα', 'hem':

Fol. сходѣщеа на подѣлокѣ ризѣ кѣ
Sof. (с)ъходѣщиа на подѣлкѣ ризы кго

Tolst. съходѣщи на ометѣ ризы кго
Kij. сходѣщеа на ѡметы ѡдежа его
Boz. сходѣщеа на ѡметы ѡдежа ѣго
Mosk. исходѣще на ѡметѣ ѡдежда ѣ
San. съхѡдѣщеа на ѡметы ѡдежи ѣго
Przyb. сходѣщеа на ѡметѣ ѡдѣда его
Акс. с̣̣ходѣщеа на ѡмѣты ѡдежды ѣго
Sin. съходѣштинѣ на ометы ризы его
Grk. τὸ καταβαῖνον ἐπὶ τὴν ᾤαν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ (Ps. 132,2);

кѣща 'σκηνή, σκηνῶμα', 'tent, hut':

Fol. ѡкрѣтъ куць ихъ

Kij. ѡкрѣтъ жилиць и
Boz. ѡкрѣтъ жилиць и
Mosk. ѡкрѣтъ жилища и
San. ѡкрѣтъ жилиць и
Przyb. ѡкрестъ жилиць и
Акс. ѡкрестъ жилиць ихъ

Tolst. ѡкрестъ очьрица ихъ
Sof. ѡкрѣтъ ѡчьрица ихъ
Sin. ѡкрѣстъ очьшта ихъ
Grk. κύκλω τῶν σκηνωμάτων αὐτῶν (Ps. 77,28);

въздѡушныи 'αἱρῶν, αἰέριος', 'of the air':

Fol. въ ѡблацихъ въздушныхъ
Sof. -
Kij. въ ѡблацихъ въздушныхъ

Boz. въ ѡблѡцѣхъ въздѣшны̃
Mosk. въ блѡцѣ въздоушны̃
San. въ ѡблѡцѣхъ въздѣшны̃
Przyb. во ѡблѡцѣхъ въздѣшны̃
Акc. во ѡблѡцѣхъ въздоушны̃хъ

Tolst. въ облѡцѣхъ аеръньныхъ
Sin. въ облѡцѣхъ аеръньныхъ
Grk. ἐν νεφέλαις ἀφ' ἑρῶν (Ps. 17,12);

b) compounds which were already used by the writers of the Preslav school but which became especially popular only in the Tyrnovo school of translation¹⁶. They appear in Russian Church Slavonic Psalters of 14/15-19th century:

длъготръпѣливъ ‘μακρόθυμος’¹⁷, ‘constantly patient, tolerant’:

Boz. ꙗко ты ꙗи блѣ и длъготръпеливъ
Mosk. ꙗко ты ꙗи блѣ длъготеръпѣливъ
Акc. ꙗко ты ꙗи блѣ и долготерпѣливъ

Tolst. ꙗко ты ꙗи блѣ и кротокъ

Fol. ꙗко ты ꙗи блѣ кротокъ

Sof. -

Kij. ꙗко ты ꙗи блѣ и кротокъ

San. ꙗко ты ꙗи блѣ, и кротѡ

Przyb. ꙗко ти ꙗи блѣ и кротокъ

Sin. ꙗко ты ꙗи блѣ и кротокъ

Grk. ὅτι σύ, κύριε, χρηστός καὶ ἐπιεικῆς (Ps. 85,5);

сѡпротивъ ‘ἐναντίον, ἀντι-’, ‘against’:

Boz. и заври сѡпротивъ гонѡциѣ мѡ

Mosk. заври сѡпроти гонѡциѣ мѡ

San. и зѡври сѡпротивъ гонѡциѣ мѡ

¹⁶ On compounds in vocabulary of Evtimij Tyrnovski and Grigorij Camblak, see: А. ДАВИДОВ, *Към лексикалната характеристика на Похвално слово за Евтимий и Мъчение на Иоан Нови от Григорий Цамблак*, in: *Търновска книжовна школа, 1371-1971, Международен симпозиум, Велико Търново, 11-14 октомври 1971*, София 1974, 477-499.

¹⁷ In *Septuaginta*: ἐπιεικῆς = **крѣтъкъ** ‘mild, forgiving’.

Przyb. и заври сопроти́ гонащии́ ма
Акс. и заври сопроти́в' гона́щихъ ма

Tolst. и завъри прѣди гонащии́ми ма

Fol. и заври прѣ гонащии́мъ ма

Sof. и завъри прѣдъ гонащии́ми ма

Kij. и заври прѣ гонащии́мъ ма

Sip. и завъри прѣдъ гонаштити́мъ ма

Grk. καὶ σύγκλεισον ἐξ ἐναντίας τῶν καταδιωκόντων με (Ps. 34,3);

вѣсѣжженик 'όλοκαύτωμα', 'full-burned sacrifice':

Kij. и всасожженіа твоа то҃чна во҃ди

Boz. и всасѣжежѣніа твоа тѣчна во҃ѣ

Mosk. и всасожженіа твоа то҃чна во҃уди

San. и в'сесѣжажѣніа твоа тѣчна вѣди

Przyb. и всесожеженіа вѣа тѣчна вѣди

Акс. и всѣсожжѣніа твоа то҃чна во҃ди

Tolst. и олокавѣтомата твоа то҃чна во҃ди

Fol. ѡлкавтоматѣ твоа тучна вуди

Sof. -

Sip. I вѣсѣжагама твоѣ то҃чна вѣди

Grk. καὶ τὸ ὀλοκαύτωμά σου πιανάτω (Ps. 19,4);

зѣлодѣйство 'κακουργία', 'vileness, villainy':

Kij. о҃строй дшѡ мою ѡ злодѣйства ихъ

Boz. о҃строй дшѡ мою ѡ злодѣйства и

Mosk. о҃строй дшѡ мою ѡ злоденства и

San. о҃стрѡ дшѡ мож ѡ злодѣйства ихъ

Przyb. ѡрой дшѡ мою ѡ злодѣйства ихъ

Акс. о҃стрѡи до҃шѡ мою ѡ злодѣйства ихъ

Tolst. о҃строй дшѡ мою отъ зѣловивѣихъ

Fol. о҃строй дшѡ мою ѡ злобы ихъ

Sof. ()устрои дшѡ мою ѡ злобѣ ихъ

Sip. о҃строй дшѡ мож отъ зѣлов ѣ-и-хъ

Grk. ἀποκατάστησον τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν (Ps. 34,17);

c) other words clearly influenced by Greek word-formation:

прѣвъшышни ‘ὑπεράνω, ὑπερῶα’, ‘heaven above’:

Fol. напалаа горы ѿ прѣвъшнѣи своѣи

Sof. напалаа горы ѿ прѣвъшнихъ своихъ

Tolst. напалаа горы ѡтъ прѣвъспръннихъ своихъ

Kij. напалаа горы ѿ превыспренѣи своихъ

Boz. напалаа гóры ѿ превыспренѣи своѣи

Mosk. напалаа горы ѿ превыспренѣихъ своѣи

San. напалаю гóры ѿ превыспрънѣи своѣи

Przyb. напалаи гóри ѿ превыспренѣи своѣи

Aks. напалаа гóры ѿ превыспреннихъ своихъ

Sip. напалаа горы ѡтъ прѣвъспрънѣихъ своѣихъ

Grk. ποτίζων ὄρη ἐκ τῶν ὑπερώων αὐτοῦ (Ps. 103,13);

d) words of East Bulgarian origin which are characteristic of *the TolstojPsalter* only:

пoчeтoшь ‘μάταιως, ματαιότης’, ‘vanity, worthless’:

Tolst. ѡтъврати очи мои да не видите пжетоши

Fol. ѡврати очи мои да не видита сукѣты

Sof. -

Kij. ѡврати ѡчи мои не видѣти соѣеты

Boz. ѡврати Ѡчи мои не видѣти сѣеты

Mosk. ѡврати ѡчи мои не видетѣ сѣетѣи

San. ѡврати Ѡчи мои не видѣти соѣетѣи

Przyb. ѡврати ѡчи мои, не видѣти сѣеты

Aks. ѡврати ѡчи мои не видѣти соѣеты

Sip. ѡтъврати очи мои да не видите соѣетѣи

Grk. ἀπόστρεψον τοὺς ὀφθαλμούς μου τοῦ μὴ ἰδεῖν ματαιότητα (Ps. 118,37);

2.3 Vocabulary of distinct connections with the texts of East Slavonic provenence. These words were introduced into translations of Russian Church Slavonic Psalters at different times but always for the purpose of making their language understood and clear.

There are:

a) words characteristic of older Russian Church Slavonic Psalters:

ЗАМЕДЛИТИ 'χρονίζειν', 'to delay':

Fol. бѣ мой не замедли

Sof. -

Kij. ѿ не замедли

Boz. ѿ не замедли

Mosk. ѿ не замедли

Sap. γόσπδ" не замедли

Przyb. гди не замедли

Akc. ѿ не замедли

Tolst. ѿ не замедли

Sin. ѿ не замедли

Grk. κύριε, μὴ χρονίσης (Ps. 69,6);

ХОУДОЖЬСТВО 'ἐπιστήμη, σύνεσις', 'experience, wisdom, intellect':

Tolst. и въ хожьствѣ рожкоу свою настави га

Fol. и в разумѣхъ руку свою настави къ

Sof. -

Kij. и в разумѣ рожкоу свою настави га естъ

Boz. и в разумѣ рожкоу свою настави ѿ естъ

Mosk. в разумѣ рожкоу свою на^тви ѿ естъ

Sap. ѿ въ рѣнмѣхъ рожкоу свою, настави ѿхъ естъ

Przyb. и въ разумѣ рожкоу свою настави ѿ естъ

Akc. ѿ в разумѣхъ рожкоу свою настави ѿхъ естъ

Sin. ѿ въ разумѣхъ рожкоу свою настави естъ

Grk. καὶ ἐν ταῖς συνέσεσι τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγησεν αὐτοῦς (Ps. 77,72);

b) words which appeared in Russian Church Slavonic Psalters in 14th-15th century:

ТОУНЕ¹⁸ 'δωρεάν', 'without any reason':

Kij. ѿ враща са со^нюу тѣне

¹⁸ It also appears rarely in East Bulgarian texts, see: A. C. ЛЬВОВ, *op. cit.*, 39.

Boz. ѿ брашѧ съ мною тѣне
Mosk. и браша сѧ съ мною тѣне
San. ѿ брашѧ съ мною тѣне
Przyb. ѿ браша сѧ со мною тѣне
Акс. ѿ браша сѧ со мною тоѣне

Tolst. и браша сѧ съ мною везоума
Fol. браша сѧ со мною везум(а)
Sof. и браша сѧ съ мною везоума

Sip. и браша сѧ со мною спыти
Grk. καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν (Ps. 108,3);

малодоушик 'ὀλιγοψυχία', 'faintheartedness':

Kij. ѿ малодшїа ѿ вѣра
Boz. ѿ малодшїа ѿ вѣра
Mosk. ѿ малодшїа (и) вѣра
San. ѿ малодшїа ѿ вѣра
Przyb. ѿ малодшїа ѿ вѣра
Акс. ѿ малодоушїа ѿ вѣри

Tolst. отъ прѣнемаганьѧ дѣа и вѣра
Fol. ѿ пренемагания дѣа и вѣра
Sof. (в)тъ прѣнемогания дѣи и вѣра
Sip. отъ прѣнемаганьѣ дѣа и вѣри
Grk. ἀπὸ ὀλιγοψυχίας καὶ καταγίδος (Ps. 54,9);

градежь 'φραγμός', 'fence':

Boz. нѣ паденїа градежь
Mosk. нѣ паденїа гра̑ жа
San. и нѣсть паденїа градежь
Przyb. нѣ паденїа градежь
Акс. нѣсть падѣнїа градежь

Fol. нѣ падания ѡплоту
Sof. -

Tolst. нѣсть падения плотоу
Kij. нѣ падения плотоу
Sip. нѣсть паданїѣ плотоу

Grk. οὐκ ἔστιν κατάπτωμα φραγμοῦ (Ps. 143,14);

жрътвьн(ьн)икъ ‘θυσιαστήριον’, ‘altar’:

Boz. ѿ в̄нидѣ к ж'ѣртовникоу в̄жїю

Mosk. внидѣ к жерътвеникѣ в̄иѣ

Акс. ѿ в̄нїидѣ къ жѣртвеникѣ в̄жїю

Tolst. ѿ в̄нидоу къ ѡлтароу в̄жиж

Fol. вниду к олтарю в̄ию

Sof. и в̄нидоу къ ѡлтарю в̄ию

Kij. ѿ внидоу къ ѡлтарю в̄жию

Sap. ѿ в̄нїидѣ къ ѡл'тарю в̄жїж

Przyb. ѿ в̄нїидѣ ко ѡлтарѣ в̄жїю

Sin. ѿ в̄нидѣ къ алтарю в̄жю

Grk. καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ (Ps. 42,4);

прѣиспѣщрен(ьн)ѣи ‘πεποικιλμένη’, ‘adorned’:

Boz. ѡдѣѣнна и прѣиспѣщренна

Mosk. ѡдѣѣнна прѣиспѣщренна

Акс. ѡдѣѣнна ѿ прѣиспѣщренна

Fol. ѡдѣѣнна и преѡкрашена

Kij. ѡдѣѣнна преѡкрашена

Sap. ѡдѣѣнна преѡкрашена

Przyb. ѡдѣѣнна ѿ преѡкрашена

Sof. ѡдѣѣнна ѿ ѡкрашена

Tolst. ѡдѣѣнна прѣкѡщрена

Sin. ѡдѣѣнна прѣкѡщрена

Grk. περιβεβλημένη πεποικιλμένη (Ps. 44,10);

e) words which can be found in almost all Russian Church Slavonic Psalters:

скорописецъ ‘ὄξυγράφος’, ‘good scribe’:

Tolst. трѣсть книжника скорописца

Fol. трѣсть книжника скорописца

Sof. трѣсть книжника скорописца

Kij. трѣсть книжника скорописца

3. Conclusions

The examples of lexical innovations in Russian Church Slavonic Psalters, which are presented above, show how much their translators respected older Church Slavonic vocabulary. They used a great deal of „new” East Bulgarian words which seemed to be closer to them than the West Bulgarian lexical elements. They also introduced into Russian Church Slavonic Psalters some vocabulary of East Slavonic origin, but they were very moderate with lexical changes for the simple reason that the Psalter had to be kept free of informal words.

S u m m a r y

In this paper there are presented some examples of vocabulary which is characteristic of 11th-19th century Russian Church Slavonic Psalters. The vocabulary which are not used in *the Sinai Psalter* may be divided into 3 groups: 1) words which are common to both the Preslav and the Ochrid schools of translation, 2) words typical of the Preslav school, 3) vocabulary of East Slavonic origin. The examples show a high degree of continuing East Bulgarian lexical influence on the investigated Psalters, and also the moderate trend to replace Church Slavonic vocabulary with native East Slavonic words.

Р е з ю м е

О НЕКОТОРЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ НОВОВВЕДЕНИЯХ В ЦЕРКОВНОСЛАВЯНСКИХ ПСАЛТЫРЯХ РУССКОГО ИЗВОДА

В статье представлены примеры нововведений в лексическом материале церковнорусских псалтырей XI-XIX вв. по отношению к старославянскому канону. Чужие *Синайской псалтыри* слова разделены

A. SZULC, *On Some Lexical Innovations in Russian C. S. Ps. SLOVO 47-49 (1997-99)*

на 3 группы: 1) слова общие для обеих Преславской и Охридской переводческих школ, 2) типичные »преславизмы«, 3) слова восточнославянского происхождения. Примеры показывают высокую степень подражания исследованных рукописей старому псалтырному тексту пришедшему на Русь из Восточной Болгарии а также их умеренную тенденцию к заменам старославянских слов родственными восточнославянскими.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 12. studenoga 1996.

Autor: Arleta Szulc

*Nicolas Copernicus University
in Toruń, Poland*